

Pleidooi voor toekomstige promotie en subsidiëring van Nederlandse toneelteksten in vertaling

Door Maria Vlaar, adjunct-directeur NLPVF, en Anja Krans, hoofd afdeling Kennis en Informatie TIN

Inleiding

In Nederland bestaat een verfijnd en geroemd stelsel voor de ondersteuning van de kunsten. In de literaire wereld en in de theaterwereld werkt een aantal zeer goed functionerende instellingen en fondsen, die tezamen een nagenoeg passend en sluitend aanbod van subsidies doen voor schrijvers, theatermakers, uitgevers en theaters.

Schrijvers, ook toneelschrijvers, kunnen subsidie aanvragen als toelage op hun inkomen, als zij niet genoeg verdienen om van te kunnen leven. Theatergroepen krijgen subsidies voor het maken van voorstellingen. Theaters en festivals in het buitenland kunnen subsidies aanvragen als ze Nederlandse toneelgroepen willen laten optreden. Uitgevers in binnen- en buitenland kunnen subsidies aanvragen voor het uitgeven van literaire teksten.

In dit aanbod is een plek witgevallend: de vertaling van literaire toneelteksten. Op wonderlijke wijze zien de betrokken instellingen dat niet als een te ondersteunen activiteit, of hebben daar in het verleden weinig oog voor gehad. Daar wil dit pleidooi verandering in brengen.

Toneelschrijfkunst als literair genre

In alle literatuurgeschiedenissen van belang wordt de toneelschrijfkunst tot de literaire genres gerekend, zoals ook het essay of de poëzie. Van Knuvelder tot Piet Calis, en van 'Het literair klimaat' tot de grote 'Nederlandse literatuurgeschiedenis' in wording: toneel wordt als literair genre benaderd en beschreven. De verbinding tussen toneelschrijfkunst en de andere literaire genres is altijd sterk geweest. Belangrijke en gecanoniseerde auteurs van romans en poëzie schreven toneelstukken. De grootste nog steeds nu en dan opgevoerde klassieke toneelwerken in het Nederlands zijn van Vondel, Bredero, Heijermans en Claus: bekende namen zelfs voor wie nog nooit in het theater geweest is. Ook nu nog: prozaschrijvers als Abdelkader Benali en Arnon Grunberg wagen zich aan het toneel, en dichters als Willem Jan Otten en Judith Herzberg schrijven geroemde toneelstukken.

Toch ligt in de Nederlandse theaterwereld de inspiratie voor het schrijven van nieuwe stukken niet alleen in het literaire. In de Nederlandse praktijk is de verbondenheid met improvisatie en collectiviteit een groot goed in de toneelwereld. Auteurs hebben tijdens de repetitiefase nauw contact met de regisseur of theatermakers en ontwikkelen tezamen een tekst die bedoeld is om gespeeld te worden. Dit geldt voor de toneelteksten van Esther Gerritsen, Wanda Reisel, Maria Goos, Ad de Bont, Rob de Graaf, Alex van Warmerdam en Peer Wittenbols. Opvallend is het aantal regisseurs en toneelspelers dat zelf teksten schrijft, waarbij de verbondenheid tussen tekst en voorstelling op zijn grootst is, zoals bij veel ensceneringen van Gerardjan Rijnders, Koos Terpstra en Oscar van Woensel. Uit deze, vaak collectieve, processen komen interessante teksten voort, die niet vanuit de kennis van de literaire canon begrepen en gewaardeerd kunnen worden, maar wel vanuit de theaterpraktijk en theaterkritiek. Een ander soort beoordeling is daar op zijn plaats: een beoordeling van de kwaliteit vanuit de theaterwereld, met oog voor de regie en theatrale werking.

Verskillende instellingen houden zich bezig met de ondersteuning van de toneelschrijfkunst als literair genre:

Het Fonds voor de Letteren

Nederland heeft zich sinds de jaren '60, toen het Fonds voor de Letteren werd opgericht, bekommerd om zijn schrijvers. Schrijvers én vertalers die zich tot het literaire bepalen, kunnen daar verschillende soorten subsidies krijgen voor hun werk in de Nederlandse en Friese taal. Ook toneelschrijvers worden ruimhartig ondersteund in hun werk. Het Fonds geeft subsidies aan de volgende literaire genres: proza, poëzie, literaire non-fictie, jeugdliteratuur én drama, in het Nederlands of Fries. Voorbeeld: Herman van de Wijdeven, Magne van den Berg en Hanneke Paauwe verkregen een werkbeurs voor het schrijven van een toneelstuk in de eerste ronde van 2007.

Het Vlaams Fonds voor de Letteren

Ook in Vlaanderen, waar pas sinds het jaar 2000 een Fonds voor de Letteren bestaat, is het schrijven van een toneelstuk door een goede auteur een subsidie waard. Toneelschrijfkunst is een onderdeel van het beleid, met een regeling vergelijkbaar met die van het Nederlandse Fonds voor de Letteren. Maar in Vlaanderen is nu een stap verder gezet: sinds 2007 is daar bij het Vlaams Fonds voor de Letteren een 'Regeling Vertaalsubsidies voor Toneelteksten'. Het Vlaamse Fonds verenigt de taken van het Nederlandse Fonds voor de Letteren en het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds. Het Vlaams Fonds stelt zich tot doel "de internationale uitstraling van de literaire teksten van Vlaamse auteurs te ondersteunen. De doelstelling van het vertaalbeleid toneelliteratuur is tweeledig: enerzijds wil het VFL de publicatie van vertalingen van originele Nederlandstalige toneelteksten met literaire kwaliteit bevorderen; anderzijds wil het VFL de presentatie van vertalingen van originele Nederlandstalige toneelteksten in het professionele circuit in het buitenland stimuleren om zo de spreiding mee te vergroten."

Theater Instituut Nederland

In de nieuwe Vlaamse regeling staat de zinsnede: "De vertaling betreft oorspronkelijk Vlaams literair werk. Aanvragen van Nederlandse auteurs worden doorverwezen naar het TIN (Theater Instituut Nederland)."

De geschiedenis van subsidiëring van de vertaling van Nederlandse toneelteksten door het TIN is na te lezen in het rapport "Nederlandse toneelschrijvers vertaald", dat in opdracht van het TIN en het VTI in het kader van het Cultureel Verdrag Vlaanderen-Nederland is geschreven. De jaren 1992 – 2003 zijn in dat rapport in kaart gebracht door onderzoeker Toine Minnaert. Het TIN heeft in die jaren op verschillende manieren, onder meer via het programma 'Toneel in Vertaling', de Nederlandse toneelschrijfkunst in vertaling ondersteund. De betrokkenheid van de TIN varieert sterk gedurende die jaren, maar ligt gemiddeld op 36% van de uitgevoerde projecten. De schommelingen hebben te maken met de financiering: In de jaren negentig kon men bij het TIN inderdaad aankloppen voor vertaalsubsidies, maar toen eind jaren negentig werd besloten dat het TIN geen internationale activiteiten paste is de vertaalkostenregeling op slaapstand gezet. Een paar jaar later werd de regeling weer voorzichtig leven ingeblazen: er kwam een beleidsraad met professionals van het NLPVF, de Taalunie, Steunpunt Literair Vertalen, het Vlaams Fonds voor de Letteren en het VTI (het Vlaamse Theater Instituut) en er werden opnieuw, zij het mondjesmaat, subsidies toegekend. Door het uitblijven van financiering vanaf 2006, die eerder verkregen werd in het kader van het Cultureel Verdrag Vlaanderen Nederland, is het vertaalfonds opgehouden te bestaan, en konden er nog maar heel beperkt promotieactiviteiten rond toneelschrijfkunst worden georganiseerd. Met de nieuwe ontwikkelingen rondom de Cultuurnota, waarbij het TIN is uitgeroepen tot ondersteunende instelling, is een 'fondstaak' als de subsidiëring van vertalingen opnieuw tot een vreemd element verklaard. Het geormerkte geld lijkt voorgoed verdwenen.

Deze treurige geschiedenis is deels opgevangen door twee instellingen die daar niet toe uitgerust zijn: LIRA, de onafhankelijke auteursrechtenorganisatie voor makers en gebruikers van literaire, literair-dramatische en muziekdramatische werken, en het NLPVF. In de praktijk worden de aanvragen die bij het TIN ingediend worden doorverwezen naar het NLPVF en de LIRA.

LIRA

LIRA stelt tot 1 januari 2009 incidenteel subsidies beschikbaar voor de vertaling van Nederlandse toneelschrijfkunst. Deze regeling werd in het leven geroepen om de vertaling van toneelwerk te ondersteunen, totdat TIN een volwaardige regeling op poten zou hebben. De Stichting Literaire Rechten Auteurs is de auteursrechtenorganisatie voor makers en gebruikers van literaire, literair-dramatische en muziekdramatische werken. LIRA is voor zowel auteurs als gebruikers van literaire werken het centrale orgaan voor collectieve afspraken voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermde werken. De kosten voor de uitvoering van de activiteiten van LIRA worden betaald uit inhoudingen op de gelden die ten behoeve van auteurs worden geïncasseerd. De Stichting Lira Fonds verdeelt gelden op terreinen waarop schrijvers en vertalers werkzaam zijn. Dat gebeurt in de vorm van subsidies voor projecten waarbij schrijvers en vertalers professioneel zijn betrokken. Dit zijn projecten op het terrein van de letteren, het theater en audio- en audiovisuele producties, zoals hoorspelen en (in

beperkte mate) filmwerken. Met andere woorden: het zijn de auteurs zelf die uiteindelijk de subsidies zelf opbrengen. Het LIRA fonds heeft de afgelopen jaren voor zo'n € 30.000 het aantal van 14 toneeltekstvertalingen gesubsidieerd.

NLPVF

Ook het NLPVF, in afstemming met LIRA en TIN, heeft in de afgelopen jaren een aantal malen een dergelijke subsidie verstrekt. Ook hier was de bedoeling het tijdelijke wegvallen van de regeling bij de TIN op te vangen, totdat er een volwaardige regeling zou komen. Het gaat om 2 à 3 vertaalkostensubsidies per jaar met een beperkte omvang (tussen de € 1000 en € 4000). Het NLPVF wil zich daarbij beperken tot toneelwerk van auteurs die ook in andere literaire genres schrijven en vertaald worden. Dan kan er namelijk binnen de expertise van het NLPVF een zinnig oordeel gevormd worden over de literaire kwaliteit van het te ondersteunen werk.

Daarbij vallen auteurs die uitsluitend toneelwerk schrijven als Oscar van Woensel, Maria Goos en Gerardjan Rijnders buiten de boot.

Nederlands Fonds voor Podiumkunsten + (voorheen FAPK)

Het Nederlands Fonds voor de Podiumkunsten+ subsidieert onder andere Nederlandse theatergezelschappen die optredens in het buitenland hebben. Dat bestaat primair uit reis- en transportkosten, maar in sommige gevallen is het noodzakelijk de tekst te vertalen om de voorstelling voor het buitenlandse publiek begrijpelijk te maken. De te maken vertaalkosten betreffen dan een boventitelingvertaling in de doeltaal, waarbij het niet terzake doet of het een oorspronkelijk Nederlands of buitenlands toneelwerk betreft. Maar ook is een boventitelvertaling een andere vertaling dan een in boekvorm te publiceren vertaling.

In dit pleidooi gaat het om iets anders: literaire toneelteksten van Nederlandse schrijvers, die door een buitenlands gezelschap opgevoerd worden. De uitvoering is geheel voor rekening van het doelland. De Nederlandse teksten zijn interessant genoeg voor het buitenlandse theater om uitgevoerd te worden; de subsidieregeling zoals hier voorgesteld is bedoeld om de drempel te verlagen. Buitenlandse toneelgroepen kunnen de teksten in eigen taal of in het Engels lezen, als de initiërende vertaalkosten door Nederland worden gesubsidieerd.

De kwaliteit van de Nederlandse toneelschrijfkunst

Ook al wordt er nog af en toe geroepen dat het Nederlands toneelwerk geen repertoire houdt, een ieder die het hedendaagse theater volgt, kan alleen maar vaststellen dat er bijzonder veel oorspronkelijk Nederlandstalig toneel wordt geschreven. Het succes van Maria Goos' Cloaca lijkt als een katalysator gewerkt te hebben, maar al daarvoor heeft een aantal gezelschappen het spelen van Nederlands repertoire tot doel gesteld. Het Toneel Speelt laat teksten schrijven door Willem Jan Otten, Ger Thijs en Bas Heijne; het Zuidelijk Toneel ontwikkelt onder Matthijs Rumke een laboratorium met toneelschrijvers en nieuwe teksten. Ook kleinere gezelschappen als Toneelgroep Oostpool met huisauteur Peer Wittenbols, Keesen & Co met werk van Rob de Graaf, Esther Gerritsen en Paul Pourveur, en Dood Paard met huisschrijver Oscar van Woensel volgen deze trend, die ook in het jeugd- en jongerentheater waarneembaar is. Dat het goed gaat met de toneelschrijfkunst en de belangstelling voor autonome en op de vloer ontwikkelde stukken blijkt ook uit de vele initiatieven die momenteel de toneelschrijver centraal stellen: van Hollandse Nieuwe tot het Platform Onafhankelijke Toneelauteurs, festivals als Cement en Verse Waar, de Toneelschrijfdagen, en de Gastauteurs van Theaterwerkplaats Het Gasthuis.

Het succes van de Nederlandse toneelschrijfkunst valt ook af te lezen uit het feit dat de afgelopen editie van de Taalunie Toneelschrijfprijs vier Nederlandse genomineerden kende, en bovendien een stijging van het aantal inzendingen bemerkte, waardoor de Taalunie twee jaar geleden zich genoodzaakt zag de criteria aan te scherpen, en bijvoorbeeld eenmalige 'readings' van stukken niet meer toe te laten. Daarnaast is het opvallend dat vertaalde auteurs als Karst Woudstra, Judith Herzberg en Ad de Bont doorgebroken zijn in Duitsland en nu rechtstreeks Duitstalige schrijfoverdrachten van gezelschappen krijgen.

De promotie van Nederlandse literatuur

Het NLPVF heeft vanaf zijn oprichting, begin jaren '90, een zeer actieve rol gespeeld in de promotie van de Nederlandse literatuur in het buitenland. Anders dan andere kunstfondsen in Nederland, die de loketfunctie voorop stellen, heeft het NLPVF zelf allerlei initiatieven ontplooid. De literaire wereld hangt van persoonlijke kennis, contacten en initiatieven aan elkaar. Een Engelse, Spaanse of Russische uitgever zal niet uit zichzelf een grote belangstelling voor Nederlandse literatuur aan de dag leggen: het is noodzakelijk de in principe geïnteresseerde uitgever langdurig en grondig te voorzien van op zijn smaak en situatie toegespitste informatie over nieuwe boeken, auteurs en vertalers. Dat gebeurt door middel van allerlei informatiemateriaal, maar vooral door de talloze persoonlijke contacten die de medewerkers van het NLPVF onderhouden met vele honderden uitgevers in binnen- en buitenland. Ook geeft het NLPVF veel steun na het uitkomen van het boek: zo financiert het NLPVF de reiskosten van de auteur die een promotiereis voor zijn vertaalde boek maakt, onderhandelt het NLPVF over deelname aan literaire festivals, en kunnen festivals in het buitenland die Nederlandse literatuur programmeren een subsidie aanvragen.

Door de voorloper van het NLPVF, de Stichting voor Vertalingen, is jarenlang gewerkt op dezelfde manier als waarop het TIN de 'Toneel in Vertaling'-reeks heeft uitgegeven. Opdrachten voor complete vertalingen werden uitgezet, en de teksten werden aangeboden aan geïnteresseerden. Ervaring heeft uitgewezen dat dit niet de juiste werkwijze is: er moet eerst wezenlijke interesse opgewekt worden bij serieuze gegadigden, o.m. door middel van fragmentvertalingen, en zeer veel persoonlijk lobbywerk, voordat de (relatief) dure vertaalopdracht moet worden gegeven door de afnemer (de buitenlandse uitgever) – die vervolgens al dan niet gesubsidieerd kan worden.

Meer doen dan wachten op de vraag

Voor de wereld van het theater geldt hetzelfde. Een werkelijk actief beleid om Nederlandse theaterteksten vertaald én opgevoerd te krijgen in buitenlandse theaters, vraagt meer dan een loket. Er moet een actief netwerkend en zeer goed in de binnen- en buitenlandse theaterwereld ingevoerde medewerker worden aangenomen, die een werkelijk interessante vraag naar Nederlandse toneelteksten kan oproepen, en vervolgens kanaliseren, beoordelen en subsidiëren, en die promotiemateriaal in vertaling kan ontwikkelen. Ook in de regeling van het Vlaamse Fonds voor de Letteren (zie boven) is deze promotionele taak goed begrepen: de vertalingen worden gepresenteerd in het professionele circuit in het buitenland.

De kennis die deze medewerker nodig heeft voor zijn werk sluit naadloos aan bij de kennis die aanwezig is bij het TIN. De literaire netwerken van het NLPVF overlappen te weinig met die van de theaterwereld om een dergelijke regeling zinvol bij het NLPVF onder te brengen. Wel heeft het NLPVF veel kennis van vertalen en van de kwalitatieve beoordeling van vertalers, en ook van de methodes om literaire teksten actief te promoten. Die kennis zet het NLPVF graag ten behoeve van deze nieuwe regeling in.

Ook bij het Nederlands Fonds voor de Podiumkunsten+ is veel kennis aanwezig, met name wat betreft de internationale theaterwereld, waar de Nederlandse toneelteksten in vertaling aangeboden en uitgevoerd moeten gaan worden.

Het TIN heeft in de afgelopen jaren een bibliotheek opgebouwd van toneelteksten in vertaling, die een belangrijke bouwsteen is voor de uitvoering van de hier voorgestelde regeling. Het TIN houdt lijsten bij van alle Nederlandse theatervoorstellingen in het buitenland en is bezig per land een inventarisatie van relevante theaters, partners e.d. te maken. Ook neemt het TIN deel aan verschillende Europese toneelschrijfnetwerken, als The Fence en Janus, en is partner en medeoprichter van het Information Centre for Drama of Europe (www.playservice.net). Bovendien organiseert het TIN jaarlijks zo'n 45 bezoeken van buitenlandse theatermakers en programmeurs in de HGIS bezoekersregeling, waarvan een deel tekstgerichte belangstelling heeft. Er is dus al een internationaal netwerk verbonden aan het TIN; dat netwerk zou actief benaderd kunnen worden met promotiemateriaal van/over Nederlandse literaire toneelteksten.

De nieuwe regeling zal in samenwerking met het NLPVF en het NFPK bij het TIN ondergebracht worden. Afstemming met NLPVF en NFPK vindt regelmatig plaats, zowel op het gebied van ervaring met promotie en vertalingen (beoordelaars), en de aansluiting bij het internationale cultuurbeleid. De

verwachting is dat met één welingevoerd en actief medewerker de nieuwe regeling, inclusief een actief promotie- en informatiebeleid, goed uit te voeren is. Actieve informatievoorziening via de website, fragmentvertalingen/factsheets, als ook de organisatie van *staged readings* bij (bestaande) festivals maken daar deel van uit. Voor de eerste 4 jaren zou € 400.000 een realistisch bedrag zijn, bestaande uit

1 fte: netwerken, ontwikkeling en uitvoer programma's	€ 50.000,-
Vertalingen/informatiemateriaal bestaande uit	€ 25.000,-
- 8 vertalingen per jaar	
- Promotie van 8-16 auteurs/toneelstukken via fragmentvertalingen	
Programmakosten bestaande uit	€ 25.000,-
- Minstens 2 programma's per jaar	
- Financiële ondersteuning van een uitgave (bundeling Nederlandse stukken) max. 1 per jaar	

Doelstelling: na vier jaar zijn minstens acht stukken niet alleen gelezen maar ook gespeeld door een buitenlands gezelschap.

Het vertaalbeleid richt zich in eerste instantie op doeltalen Engels, Duits en Frans, en pas in tweede instantie op Spaans en Italiaans, en hangt nauw samen met het internationale beleid van het TIN zoals dat geformuleerd wordt in de nieuwe Cultuurnota-aanvraag.